

OCHRONA MYŚLI, SUMIENIA I RELIGII

– podstawy prawne

PROF. DR HAB. TADEUSZ JASUDOWICZ

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości
www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl

Materiał ekspercki pt. „Ochrona myśli, sumienia i religii - podstawy prawne” powstał na potrzeby realizacji projektu realizowanego przez Laboratorium wolności religijnej.

Toruń 2020

SPIS TREŚCI

I. Z doświadczenia dziejów

1.1. Karta Praw Wirginii z 12 czerwca 1776 r.	11
1.2. Dziesięć Poprawek do Konstytucji USA z 15 grudnia 1792 r.	11
1.3. Deklaracja praw człowieka i obywatela z 26 sierpnia 1789 r.	11
1.4. Konstytucja 3 maja 1791 r.	11
1.5. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 r.	12

II. Gwarancje krajowe

2.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.	17
2.2. Konkordat Polski z 28 lipca 1993 r.	18
2.3. Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 17 maja 1989 r.	19
2.4. Ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 r.	23
2.5. Rozporządzenie MEN w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych z 14 kwietnia 1992 r.	24
2.6. Kodeks karny z 6 czerwca 1997 r.	24
2.7. Kodeks karny wykonawczy z 6 czerwca 1997 r.	25
2.8. Konstytucja Hiszpanii z 29 grudnia 1978 r.	25
2.9. Ustawa ogólna z 5 lipca 1980 r. o wolności religijnej	26
2.10. Układ między Hiszpanią a Stolicą Apostolską dotyczący zagadnień prawnych z 3 stycznia 1979 r.	27
2.11. Układ między Hiszpanią a Stolicą Apostolską dotyczący edukacji i spraw kulturalnych z 3 stycznia 1979 r.	28
2.12. Kodeks karny. Ustawa Ogólna z 23 listopada 1995 r.	29
2.13. Ustawa (USA) z 27 stycznia 1998 r. o międzynarodowej wolności religijnej	30
2.14. Kodeks prawa kanonicznego. Dekret Jana Pawła II z 25 stycznia 1983 r.	33

Gwarancje międzynarodowe

3.1. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r.	39
3.2. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 r.	39
3.3. Uwagi ogólne 22(48) Komitetu Praw Człowieka ONZ do art. 18 MPPOiP z 20 lipca 1993 r.	40
3.4. Deklaracja w sprawie eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach z 25 listopada 1981 r.	43

3.5. Standardowe Reguły Minimalne Traktowania Więźniów (ONZ) z 31 lipca 1957 r.	46
3.6. IV Konwencja Haska z 18 października 1907 r. Regulamin Praw i Zwyczajów Wojny Lądowej	47
3.7. Konwencja Genewska dotycząca Traktowania Jeńców Wojennych z 27 lipca 1929 r.	47
3.8. II Konwencja Genewska z 12 sierpnia 1949 r. o traktowaniu jeńców wojennych	48
3.9. IV Konwencja Genewska z 12 sierpnia 1949 r. o ochronie osób cywilnych podczas wojny	48
3.10. I Protokół Dodatkowy do Konwencji Genewskich dot. ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z 10 czerwca 1977 r.	49
3.11. II Protokół dodatkowy do Konwencji Genewskich dot. ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych z 10 czerwca 1977 r.	50
3.12. Europejska Konwencja Praw Człowieka z 4 listopada 1950 r.	50
3.13. Rekomendacja 1202 (1993) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy z 2 lutego 1993 r. w sprawie Tolerancji Religijnej w Demokratycznym Społeczeństwie	51
3.14. Amerykańska Konwencja Praw Człowieka z 22 listopada 1969 r.	52
3.15. Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów z 26 czerwca 1981 r.	52

Orzecznictwo

4.1. Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego RP	57
4.1.1. Uchwała z 2 marca 1994 r.	57
4.1.2. Orzeczenie z 7 czerwca 1994 r.	57
4.2. Orzecznictwo strasburskie	59
4.2.1. Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z 17 grudnia 1968 r.	50
4.2.2. Valsamis przeciwko Grecji. Raport Komisji (EKPC) z 6 lipca 1995 r.	59
4.2.3. Kokkinakis przeciwko Grecji. Wyrok Trybunału (ETPC) z 25 maja 1993 r.	59
4.2.4. Otto-Preminger-Institut przeciwko Austrii. Wyrok Trybunału z 20 września 1994 r.	61
4.2.5. Manoussakis przeciwko Grecji. Wyrok Trybunału z 26 września 1996 r.	62
4.2.6. Żydowskie Stowarzyszenie Liturgiczne Cha'are Shalom Ve Tsedek przeciwko Francji. Wyrok Trybunału z 27 czerwca 2000 r.	62
4.2.7. Hasan i Chaush przeciwko Bułgarii. Wyrok Trybunału z 26 października 2000 r.	64

ZDO- SWIAD- CZENIA DZIEJÓW

1.1. Karta Praw Wirginii z 12 czerwca 1776 r.

Art. 16

Religia czy powinność, jaką winniśmy naszemu Stwórcy, oraz sposób korzystania z niej mogą być nakazane jedynie przez rozsądek i przekonanie, a nie siłą czy przemocą; dlatego wszyscy ludzie mają równe prawo do swobodnego praktykowania swojej religii zgodnie z nakazami ich sumienia; okazywanie chrześcijańskiej wyrozumiałości, miłości i miłosierdzia wobec innych jest wzajemną powinnością.

1.2. Dziesięć Poprawek do Konstytucji USA z 15 grudnia 1792 r.

Poprawka I

Żadna ustawa Kongresu nie może wprowadzić religii ani zabronić swobodnego jej praktykowania, ograniczyć wolności słowa lub prasy ani prawa ludu do pokojowych zgromadzeń lub do składania do władz naczelnych petycji o naprawienie krzywd. (...)

1.3. Deklaracja praw człowieka i obywatela z 26 sierpnia 1789 r.

Art. 10

Nikt nie będzie niepokojony z powodu swoich przekonań, włączając w to przekonania religijne, o ile ich manifestowanie nie zakłóca porządku publicznego ustanowionego ustawowo. (...)

1.4. Konstytucja 3 maja 1791 r.

I. Religia panująca

Religią narodową panującą jest i będzie wiara święta rzymska katolicka ze wszystkimi jej prawami. Przejście od wiary panującej do jakiegokolwiek wyznania jest zabronione pod karą apostazji. Że zaś ta sama wiara święta przykazuje nam kochać bliźnich naszych, przeto wszystkim ludziom, jakiegokolwiek bądź wyznania, pokój w wierze i opiekę rządową winniśmy i dlatego wszelkich obrządków i religii wolność w krajach polskich, podług ustaw krajowych, warujemy. (...)

1.5. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 r.

Art. 110

Obywatele polscy, należący do mniejszości narodowościowych, wyznaniowych lub językowych, mają równe z innymi obywatelami prawo zakładania, nadzoru i zawiadywania swoim własnym kosztem zakładów dobroczynnych, religijnych i społecznych, szkół i innych zakładów wychowawczych, oraz używania w nich swobodnie swej mowy i wykonywania przepisów swojej religii.

Art. 111

Wszystkim obywatelom poręcza się wolność sumienia i wyznania. Żaden obywatel nie może być z powodu swego wyznania i przekonań religijnych ograniczony w prawach przysługujących innym obywatelom.

Wszyscy mieszkańcy Państwa Polskiego mają prawo wolnego wyznawania zarówno publicznie, jak i prywatnie swej wiary i wykonywania przepisów swej religii lub obrządku, o ile to nie sprzeciwia się porządkowi publicznemu ani obyczajowości publicznej.

Art. 112

Wolności wyznania nie wolno używać w sposób przeciwny ustawom. Nikt nie może uchylać się od spełnienia obowiązków publicznych z powodu swoich wierzeń religijnych. Nikt nie może być zmuszony do udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych, o ile nie podlega władzy rodzicielskiej lub opiekuńczej.

Art. 113

Każdy związek religijny uznany przez Państwo ma prawo urządzać zbiorowe i publiczne nabożeństwa, może samodzielnie prowadzić swe sprawy wewnętrzne, może posiadać i nabywać majątek ruchomy i nieruchomy, zarządzać nim i rozporządzać, pozostaje w posiadaniu i używaniu swych fundacji i funduszy, tudzież zakładów dla celów wyznaniowych, naukowych i dobroczynnych. Żaden związek religijny jednak nie może stawiać w sprzeczności z ustawami państwa.

Art. 114

Wyznanie rzymskokatolickie, będące religią przeważającą większości narodu, zajmuje w Państwie naczelne stanowisko wśród równouprawnionych wyznań.

Kościół rzymskokatolicki rządzi się własnymi prawami. Stosunek Państwa do Kościoła będzie określony na podstawie układu ze Stolicą Apostolską, który podlega ratyfikacji przez Sejm.

Art. 115

Kościół mniejszości religijnych i inne prawnie uznane związki religijne rządzą się same własnymi ustawami, których uznania Państwo nie odmówi, o ile nie zawierają postanowień sprzecznych z prawem.

Stosunek Państwa do tych kościołów i wyznań będzie ustalany w drodze ustawowej po porozumieniu się z ich prawnymi reprezentacjami.

Art. 116

Uznanie nowego lub dotąd prawnie nie uznanego wyznania nie będzie odmówione związkom religijnym, których urzędnicy, nauka i ustrój nie są przeciwne porządkowi publicznemu ani obyczajowości publicznej. (...)

Art. 120

W każdym zakładzie naukowym, którego program obejmuje kształcenie młodzieży poniżej lat 18, utrzymywanym w całości lub w części przez Państwo lub ciała samorządowe, jest nauka religii dla wszystkich uczniów obowiązkową. Kierownictwo i nadzór nauki religii w szkołach należy do właściwego związku religijnego z zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych. (...)

**GWARAN-
CJE KRA-
JOWE**

2.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.

Preambuła

(...) my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga, będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł, (...)

wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i w ogólnoludzkich wartościach, (...)

w poczuciu odpowiedzialności przed Bogiem lub przed własnym sumieniem, ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 35

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury.
2. Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej. (...)

Art. 48

1. Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. (...)

Art. 53

1. Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii.
2. Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.
3. Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.

4. Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób.
5. Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób.
6. Nikt nie może być zmuszony do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych.
7. Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania. (...)

Art. 233

1. Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w czasie stanu wojennego i wyjątkowego nie może ograniczać wolności i praw określonych w (...) art. 53 (sumienie i religia) oraz art. 48 i art. 72 (rodzina i dziecko).

2.2. Konkordat Polski z 28 lipca 1993 r.

Preambuła

(...) – biorąc pod uwagę fakt, że religia katolicka jest wyznawana przez większość społeczeństwa polskiego;

– podkreślając posłannictwo Kościoła katolickiego, rolę odegraną przez Kościół w tysiącletnich dziejach Państwa Polskiego oraz znaczenie pontyfikatu Jego Świątobliwości Papieża Jana Pawła II dla współczesnych dziejów Polski; (...)

– stwierdzając doniosły wkład Kościoła w rozwój osoby ludzkiej i umacnianie moralności; (...)

– kierując się wymienionymi wartościami oraz powszechnymi zasadami prawa międzynarodowego, łącznie z normami dotyczącymi poszanowania praw człowieka i podstawowych swobód oraz wyeliminowania wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji z powodów religijnych; (...)

postanowiły zawrzeć niniejszy Konkordat, przy czym Rzeczpospolita Polska uwzględniła swe zasady konstytucyjne i ustawy, a Stolica Apostolska – dokumenty Soboru Watykańskiego II dotyczące wolności religijnej i stosunków pomiędzy Kościołem a wspólnotą polityczną oraz przepisy prawa kanonicznego.

Art. 1

Rzeczpospolita Polska i Stolica Apostolska potwierdzają, że Państwo i Kościół katolicki są – każde w swej dziedzinie – niezależne i autonomiczne oraz zobowiązują się do pełnego poszanowania tej zasady we wzajemnych stosunkach i we współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dla dobra wspólnego. (...)

Art. 5

Przestrzegając prawa do wolności religijnej, Państwo zapewnia Kościołowi katolickiemu, bez względu na obrządek, swobodne i publiczne pełnienie jego misji, łącznie z wykonywaniem jurysdykcji oraz zarządzaniem i administrowaniem jego sprawami na podstawie prawa kanonicznego. (...)

2.3. Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 17 maja 1989 r.

Preambuła

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, (...)

– nawiązując do godnej trwałego szacunku i kontynuacji tradycji tolerancji i wolności religijnej oraz potwierdzającej ją współpracy Polaków różnych wyznań i światopoglądów w rozwoju i pomyślności Ojczyzny,

– uznając historyczny wkład kościołów i innych związków wyznaniowych w rozwój kultury narodowej oraz krzewienie i umacnianie podstawowych wartości moralnych;

– kierując się zasadami zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych, Akcie Końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz Deklaracji Organizacji Narodów Zjednoczonych o wyeliminowaniu wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji z powodów religijnych lub przekonań, (...)

Art. 1

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu obywatelowi wolność sumienia i wyznania.
2. Wolność sumienia i wyznania obejmuje swobodę wyboru religii lub przekonań oraz wyrażania ich indywidualnie i zbiorowo, prywatnie i publicznie.
3. Obywatele wierzący wszystkich wyznań oraz niewierzący mają równe prawa w życiu państwowym, politycznym, gospodarczym, społecznym i kulturalnym.

Art. 2

1. Korzystając z wolności sumienia i wyznania obywatele mogą w szczególności:

1. tworzyć wspólnoty religijne, zwane dalej „kościołami i innymi związkami wyznaniowymi”, zakładane w celu wyznawania i szerzenia wiary religijnej, posiadające własny ustrój, doktrynę i obrzędy kultowe;
2. zgodnie z zasadami swojego wyznania uczestniczyć w czynnościach i obrzędach religijnych oraz wypełniać obowiązki religijne i obchodzić święta religijne;
- 2.a należeć lub nie należeć do kościołów i innych związków wyznaniowych;
3. głosić swoją religię lub przekonania;
4. wychowywać dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem w sprawach religii;
5. zachowywać milczenie w sprawach swojej religii lub przekonań;
6. utrzymywać kontakty ze współwyznawcami, w tym uczestniczyć w pracach organizacji religijnych o zasięgu międzynarodowym;
7. korzystać ze źródeł informacji na temat religii;
8. wytwarzać i nabywać przedmioty potrzebne do celów kultu i praktyk religijnych oraz korzystać z nich;
9. wytwarzać, nabywać i posiadać artykuły potrzebne do przestrzegania reguł religijnych;
10. wybrać stan duchowny lub zakonny;
11. zrzeszać się w organizacjach świeckich w celu realizacji zadań wynikających z wyznawanej religii bądź przekonań w sprawach religii;
12. otrzymać pochówek zgodny z wyznawanymi zasadami religijnymi lub z przekonaniem w sprawach religii.

Art. 3

1. Uzewewnętrznianie indywidualnie lub zbiorowo swojej religii lub przekonań może podlegać jedynie ograniczeniom ustawowym koniecznym dla ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób.
2. Korzystanie z wolności sumienia i wyznania nie może prowadzić do uchylania się od wykonywania obowiązków publicznych nałożonych przez ustawy.
3. Ze względu na przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne obywatele mogą występować o skierowanie ich do służby zastępczej, na zasadach i w trybie określonych w ustawie

o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej. Korzystanie z tego prawa wymaga złożenia oświadczenia w sprawie przekonań religijnych lub wyznawanych zasad moralnych.(...)

Art. 6

1. Nikt nie może być dyskryminowany bądź uprzywilejowany z powodów religii lub przekonań w sprawach religii.
2. Nie wolno zmuszać obywateli do niebrania udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych ani do udziału w nich.

Art. 7

1. Cudzoziemcy przebywający na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej korzystają z wolności sumienia i wyznania na równi z obywatelami polskimi.
2. Przepis ust.1 stosuje się odpowiednio do bezpaństwowców. (...)

Art. 9

1. W Rzeczypospolitej Polskiej stosunek państwa do wszystkich kościołów i innych związków wyznaniowych opiera się na poszanowaniu wolności sumienia i wyznania.
2. Gwarancjami wolności sumienia i wyznania w stosunkach państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są:
 - 1). oddzielność kościołów i innych związków wyznaniowych od państwa;
 - 2). swoboda wypełniania przez kościoły i inne związki wyznaniowe funkcji religijnych;
 - 3). równouprawnienie wszystkich kościołów i innych związków wyznaniowych bez względu na formę uregulowania ich sytuacji prawnej.

Art. 10

1. Rzeczpospolita Polska jest państwem świeckim, neutralnym w sprawach religii i przekonań.
2. Państwo i państwowe jednostki organizacyjne nie dotują i nie subwencjonują kościołów i innych związków wyznaniowych. Wyjątki od tej zasady regulują ustawy lub przepisy wydane na ich podstawie.

Art. 11

1. Kościoły i inne związki wyznaniowe są niezależne od państwa przy wykonywaniu swoich funkcji religijnych.
2. Kościoły i inne związki wyznaniowe oraz ich działalność podlegają ochronie prawnej, w granicach określonych w ustawach.

3. Kościoły i inne związki wyznaniowe mogą składać wnioski do Trybunału Konstytucyjnego na zasadach i w trybie określonych w przepisach o Trybunale Konstytucyjnym.

Art. 12

1. Duchowni oraz osoby zakonne kościołów i innych związków wyznaniowych, ustanowione według przepisów prawa wewnętrznego kościoła lub innego związku wyznaniowego, korzystają z praw i podlegają obowiązkom na równi z innymi obywatelami we wszystkich dziedzinach życia państwowego, politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Są oni w ramach obowiązujących przepisów ustaw zwolnieni z obowiązków niemożliwych do pogodzenia z pełnieniem funkcji duchownego lub osoby zakonnej.
2. Osoby, o których mowa w ust. 1, mają prawo do noszenia stroju duchownego. Uprawnienia i obowiązki osób duchownych w myśl prawa państwowego określają odrębne ustawy. (...)

Art. 19

1. Kościoły i inne związki wyznaniowe korzystają na zasadach równouprawnienia ze swobody pełnienia funkcji religijnych.
2. Wypełniając funkcje religijne, kościoły i inne związki wyznaniowe mogą w szczególności:
 - 1). określić doktrynę religijną, dogmaty i zasady wiary oraz liturgię;
 - 2). organizować i publicznie sprawować kult;
 - 3). udzielać posług religijnych, w tym osobom, o których mowa w art. 4, oraz organizować obrzędy i zgromadzenia religijne;
 - 4). rządzić się w swoich sprawach własnym prawem, swobodnie wykonywać władzę duchowną oraz zarządzać swoimi sprawami;
 - 5). ustanawiać, kształcić i zatrudniać duchownych; (...)
 - 10). nauczać religii i głosić ją, w tym za pomocą prasy, książek i innych druków oraz filmów i środków audiowizualnych;
 - 11). korzystać ze środków masowego przekazywania;
 - 12). prowadzić działalność oświatowo-wychowawczą; (...)
 - 13). powoływać krajowe organizacje międzykościelne;
 - 14). należeć do międzynarodowych organizacji wyznaniowych i międzywyznaniowych oraz utrzymywać kontakty zagraniczne w sprawach związanych z realizacją swoich funkcji.
3. Za wypełnianie funkcji religijnych, o których mowa w ust. 1, nie uznaje się oddziaływania poprzez badania i eksperymenty psychologiczne. (...)

Art. 20

1. Kościoły i inne związki wyznaniowe mogą nauczać religii oraz wychowywać religijnie dzieci i młodzież, zgodnie z wyborem dokonany przez ich rodziców lub opiekunów prawnych.
2. Nauczanie religii dzieci i młodzieży jest wewnętrzną sprawą kościołów i innych związków wyznaniowych. Jest ono organizowane zgodnie z programem ustalonym przez władze kościoła lub innego związku wyznaniowego, w punktach katechetycznych znajdujących się w kościołach, domach modlitw i innych pomieszczeniach udostępnionych na ten cel przez osobę uprawnioną do dysponowania nimi.
3. Nauczanie religii uczniów szkół publicznych i wychowanków przedszkoli publicznych może odbywać się również w szkołach i przedszkolach na zasadach określonych w odrębnej ustawie. (...)

Art. 27

1. Działalność kościołów i innych związków wyznaniowych nie może naruszać przepisów ogólnie obowiązujących ustaw chroniących bezpieczeństwo publiczne, porządek, zdrowie lub moralność publiczną, władzę rodzicielską albo podstawowe prawa i wolności innych osób.
2. Korzystanie przez kościoły i inne związki wyznaniowe ze swobody działania odbywa się zgodnie z ogólnie obowiązującymi przepisami, chyba że ustawy stanowią inaczej.

2.4. Ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 r.

Art. 12

1. Publiczne przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja organizują naukę religii na życzenie rodziców, publiczne szkoły ponadgimnazjalne na życzenie bądź rodziców, bądź samych uczniów; po osiągnięciu pełnoletności o pobieraniu nauki religii decydują uczniowie. (...)

2.5. Rozporządzenie MEN w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych z 14 kwietnia 1992 r.

Par. 1

1. W publicznych szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, zwanych dalej szkołami, organizuje się w ramach planu zajęć szkolnych naukę religii i etyki dla uczniów, których rodzice (opiekunowie prawni) wyrażą takie życzenie, a w szkołach ponadpodstawowych – dla uczniów, których rodzice lub sami uczniowie wyrażą takie życzenie. Po osiągnięciu pełnoletności o pobieraniu nauki religii i etyki decydują uczniowie. (...)

Par. 12

W pomieszczeniach szkolnych może być umieszczony krzyż. W szkole można także odmawiać modlitwę przed i po zajęciach. Odmawianie modlitwy w szkole powinno być wyrazem wspólnego dążenia uczniów oraz taktu i delikatności ze strony nauczycieli i wychowawców. (...)

2.6. Kodeks karny z 6 czerwca 1997 r.

Art. 194

Kto ogranicza człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Art. 195

1. Kto złośliwie przeszkadza publicznemu wykonywaniu aktu religijnego kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
2. Tej samej karze podlega, kto złośliwie przeszkadza pogrzebowi, uroczystościom lub obrędom żałobnym.

Art. 196

Kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

2.7. Kodeks karny wykonawczy z 6 czerwca 1997 r.

Art. 106

1. Skazany ma prawo do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych oraz bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym w dni świąteczne i słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, a także do posiadania niezbędnych w tym celu książek, pism i przedmiotów.
2. Skazany ma prawo do uczestniczenia w prowadzonym w zakładzie karnym nauczaniu religii, brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej kościoła lub innego związku wyznaniowego, a także do spotkań indywidualnych z duchownym kościoła lub innego związku wyznaniowego, do którego należy; duchowni ci mogą odwiedzać skazanych w pomieszczeniach, w których przebywają.
3. Korzystanie z wolności religijnej nie może naruszać zasad tolerancji ani zakłócać ustalonego porządku w zakładzie karnym.
4. Minister Sprawiedliwości, po zasięgnięciu opinii odpowiednich władz duchownych kościołów i innych związków wyznaniowych, określa, w drodze rozporządzenia, szczegółowe zasady wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych.

Art. 107

1. Skazani za przestępstwo popełnione z motywacji politycznej, religijnej lub przekonań ideowych odbywają karę w oddzieleniu od skazanych za inne przestępstwa; mają prawo do korzystania z własnej odzieży, bielizny i obuwia oraz nie podlegają obowiązkowi pracy.
2. Z uprawnień, o których mowa w par. 1, nie korzystają skazani za przestępstwa popełnione z użyciem przemocy.

2.8. Konstytucja Hiszpanii z 29 grudnia 1978 r.

Art. 16

1. Gwarantuje się wolność ideologii, religii i modlitwy jednostki i wspólnot, bez jakichkolwiek ograniczeń w ich manifestowaniu, poza koniecznymi dla utrzymania prawnie chronionego porządku publicznego.
2. Nikt nie może być zmuszony do składania oświadczeń dotyczących jego religii, przekonań czy ideologii.

3. Nie ma religii państwowej. Władze publiczne będą uwzględniały przekonania religijne społeczeństwa hiszpańskiego i w konsekwencji będą utrzymywały właściwe współdziałanie z Kościołem Katolickim oraz innymi wyznaniami. (...)

2.9. Ustawa ogólna z 5 lipca 1980 r. o wolności religijnej

Art. 1

1. Państwo gwarantuje podstawowe prawo do wolności modlitwy i religii, uznane przez Konstytucję, zgodnie z postanowieniami niniejszej Ustawy.
2. Przekonania religijne nie stanowią podstawy dla nierównego czy dyskryminacyjnego traktowania na podstawie prawa. Nikt z powodu religii nie może być pozbawiony zajęcia czy działalności albo stanowiska publicznego czy zatrudnienia.
3. Żadna wiara nie będzie stanowić oficjalnej religii państwowej.

Art. 2

1. Gwarantowana przez Konstytucję wolność modlitwy i religii zapewnia prawo, które można zatem bez jakiegokolwiek przymusu realizować, do:
 - a). wyznawania jakichkolwiek swobodnie wybranych przekonań religijnych bądź niewyznawania żadnych; zmiany bądź porzucenia swojej wiary; swobodnego wyrażania swoich własnych przekonań religijnych albo ich braku bądź powstrzymywania się od jakichkolwiek oświadczeń w tym względzie;
 - b). uczestnictwa w liturgii i korzystania z posługi religijnej w swojej własnej wierze; celebrowania ich uroczystości; odbywania swoich ceremonii małżeńskich; korzystania z godnego pochówku, bez jakiegokolwiek dyskryminacji z powodu religii; wolności od obowiązku korzystania z duchowego wsparcia czy uczestnictwa w posługach religijnych sprzecznych z osobistymi przekonaniami;
 - c). otrzymywania i udzielania religijnego nauczania oraz jakiegokolwiek rodzaju informacji, ustnie, na piśmie bądź w jakikolwiek inny sposób; wyboru edukacji religijnej i moralnej zgodnie ze swymi własnymi przekonaniami, także w imieniu małoletnich czy prawnie niekompetentnych osób, w ramach i poza sferą akademicką;
 - d). publicznych spotkań czy zgromadzeń dla celów religijnych oraz tworzenia zrzeszeń dla podejmowania działalności religijnej we wspólnocie, zgodnie z ustawodawstwem zwykłym i przepisami niniejszej Ustawy ogólnej.
2. Obejmuje ona również prawo kościołów, związków wyznaniowych i wspólnot religijnych do ustanawiania miejsc modlitwy lub zgromadzeń w celach religijnych, mianowania i szkolenia swych kapłanów, wydawania i propagowania swych własnych modlitewników oraz utrzymywa-

nia stosunków ze swymi własnymi organizacjami bądź innymi wyznaniami religijnymi, w kraju bądź poza jego granicami.

3. Dla zapewnienia autentycznego i skutecznego korzystania z tych praw władze publiczne podejmować będą środki konieczne dla ułatwienia pomocy w posługach religijnych w placówkach publicznych, wojskowych, szpitalnych, wspólnotowych i penitencjarnych oraz w jakichkolwiek innych pod tą egidą, jak też w szkoleniu religijnym w szkołach publicznych.

Art. 3

1. Praw wynikających z wolności modlitwy i religii nie wolno wykonywać na szkodę prawa innych osób do praktykowania ich własnych wolności publicznych i praw podstawowych albo bezpieczeństwa publicznego, zdrowia i moralności, które stanowią elementy porządku zapewnianego na podstawie *rule of law* w demokratycznych społeczeństwach.
2. Działalność, cele i osoby prawne dotyczące bądź angażujące się w badanie i eksperymentowanie z psychiką lub zjawiskami parapsychologicznymi albo rozpowszechnianie wartości humanistycznych czy duchowych albo podobnych nireligijnych celów nie kwalifikują się do ochrony przewidzianej w niniejszej Ustawie.

Art. 4

Prawa uznane w niniejszej Ustawie, praktykowane we wskazanych w niej granicach, będą gwarantowały skuteczną ochronę prawną przed sądami powszechnymi i ochronę konstytucyjną przed Trybunałem Konstytucyjnym, stosownie do odpowiednich przepisów stypulowanych w Ustawie Ogólnej. (...)

2.10. Układ między Hiszpanią a Stolicą Apostolską dotyczący zagadnień prawnych z 3 stycznia 1979 r.

Art. 1

1. Hiszpania uznaje prawo Kościoła katolickiego do pełnienia jego misji apostolskiej i gwarantuje kościołowi swobodne i publiczne prowadzenie przynależnej mu działalności, zwłaszcza modlitwy, jurysdykcji i nauczania.
2. Kościół ma swobodę ustanawiania swojej własnej organizacji. W szczególności może tworzyć, zmieniać czy znosić diecezje, parafie oraz inne okręgi terytorialne, które będą postrzegane jako zgodne z prawem według prawa cywilnego, z chwilą nabycia przez nie na podstawie prawa kanonicznego legalności, notyfikowanej kompetentnym agendom państwa. (...)

2.11. Układ między Hiszpanią a Stolicą Apostolską dotyczący edukacji i spraw kulturalnych z 3 stycznia 1979 r.

Preambuła

(...) Z jednej strony, Państwo uznaje podstawowe prawo do edukacji religijnej i ratyfikowało porozumienia międzynarodowe, które gwarantują korzystanie z tego prawa.

Z drugiej strony, Kościół musi koordynować swoją misję edukacyjną z zasadami wolności cywilnej w sprawach religijnych i z prawem rodzin oraz wszystkich uczniów i nauczycieli do unikania jakiegokolwiek dyskryminacji czy uprzywilejowania.

Tzw. media społeczne stały się skuteczną szkołą wiedzy, kryteriów i zwyczajów. Zatem te same zasady wolności religijnej i równości, bez specjalnego uprzywilejowania, Kościół i Państwo wyznają w sprawach edukacyjnych co do prawnego uregulowania mediów.

Wreszcie, historyczne, artystyczne i dokumentacyjne dziedzictwo Kościoła nadal stanowi wyjątkowo ważną część dobytku kulturowego Narodu. Zatem, postawienie tego dziedzictwa na służbę i dla korzystania społeczeństwa, jego zachowywanie i jego rozwój uzasadniają współpracę Kościoła i Państwa. (...)

I.

Zważywszy na zasadę wolności religijnej, działalność edukacyjna będzie szanować podstawowe prawo rodziców dotyczące moralnego i religijnego nauczania ich dzieci w szkołach.

W każdym razie, zapewniana w szkole publicznej edukacja szanować będzie wartości chrześcijańskie. (...)

III.

(...) Nikt nie będzie zmuszany do nauki religii.

Nauczyciele religii pod każdym względem będą wchodzić w skład kadry swoich odnośnych szkół. (...)

XIV.

Zabezpieczając zasady wolności religijnej i wolności ekspresji, Państwo będzie zapewniać, by jego media społeczne szanowały uczucia Katolików i zawrze odpowiednie układy dotyczące tych spraw z Konferencją Episkopatu Hiszpanii. (...)

2.12. Kodeks karny. Ustawa Ogólna z 23 listopada 1995 r.

510.

1. Osoby prowokujące dyskryminację, nienawiść lub przemoc wobec grup czy zrzeszeń z rasistowskich, antysemickich bądź innych powodów, związanych z ideologią, religią czy wyznaniem, sytuacją rodzinną, bądź dlatego że członkowie należą do szczególnej grupy, czy też z powodu gróźb, przynależności etnicznej, rasy albo z racji ich pochodzenia narodowego, płci, orientacji seksualnej, choroby czy niepełnosprawności fizycznej, podlegać będą karze więzienia od 1 do 3 lat oraz karze od 6 do 12 miesięcy.
2. Ci, którzy świadomie i lekkomyślnie szerzą szkodliwe lub fałszywe informacje o grupach czy zrzeszeniach dotyczące ich ideologii, religii czy wyznania, bądź są członkami należącymi do szczególnej grupy etnicznej czy rasy, albo z racji ich pochodzenia narodowego, płci, orientacji seksualnej, choroby czy niepełnosprawności fizycznej, będą podlegać takiej samej karze.

511.

1. Osoby odpowiedzialne za służbę publiczną, które – z powodów ideologii, religii czy wyznania, przynależności etnicznej czy rasowej, pochodzenia narodowego, płci, orientacji seksualnej, sytuacji rodzinnej, choroby czy niepełnosprawności fizycznej – odmawiają drugiej osobie jakiegokolwiek usługi, do której ma ona tytuł, będą podlegać uwięzieniu od 6 miesięcy do 2 lat, oraz karze od 12 do 24 miesięcy, i będzie im zakazane zatrudnienie czy urząd publiczny na okres od 1 do 3 lat.
2. Takie same kary będą stosowane, gdy przestępstwo zostaje popełnione przeciwko zrzeszeniu, fundacji, spółce lub korporacji bądź przeciwko ich członkom z powodów ideologii, religii czy wyznania, ponieważ wszyscy lub niektórzy z członków należą do grupy etnicznej czy rasy, z racji pochodzenia narodowego, płci, orientacji seksualnej, sytuacji rodzinnej, choroby czy niepełnosprawności fizycznej.
3. Pracownicy publiczni, którzy dopuszczają się któregośkolwiek z przestępstw przewidzianych w tym artykule, podlegać będą wyższej połowie tejże kary i objęci będą zakazem zatrudnienia czy urzędu publicznego na okres od 2 do 4 lat. (...)

522.

Następujące osoby będą podlegać karze od 4 do 10 miesięcy:

1. Osoby, które – z użyciem przemocy, zastraszania, siły czy jakiegokolwiek innego nielegalnego przymusu – uniemożliwiają członkowi lub członkom organizacji religijnej praktykowanie rytuału przynależnego do wyznawanej wiary bądź uczestnictwo w takim rytuale.

2. Osoby, które – z użyciem tych samych środków – zmuszają drugą czy inne osoby do praktykowania lub uczestnictwa w aktach modlitw czy rytuałów, albo w wykonywaniu aktów należących do wyznawania lud do innych aspektów ich religii albo do zmiany ich przekonań religijnych.

523.

Ci, którzy – z użyciem przemocy, gróźb, przez wprowadzenie w błąd lub przymus – przeszkadzają, przerywają czy zakłócają akty, funkcje, ceremonie czy demonstracje religii umieszczonych w odpowiednim rejestrze publicznym Ministerstwa Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych, będą podlegać karze od 6 miesięcy do 6 lat uwięzienia, jeśli czyn został popełniony w miejscu modlitwy, zaś karze od 4 do 10 miesięcy, jeśli nastąpiło to w innym miejscu.

524.

Każda osoba, która w kościele, miejscu przeznaczonym dla modlitw lub ceremonii religijnych, dopuszcza się aktów profanacji, napaści na prawnie chronione uczucia religijne, będzie podlegać karze od 6 miesięcy do 1 roku uwięzienia albo karze od 4 do 10 miesięcy.

525.

1. Ci, którzy w celu atakowania uczuć członków wyznania religijnego będą publikować, ustnie lub na piśmie bądź za pośrednictwem jakiegokolwiek innego dokumentu, jakiegokolwiek kpiny z dogmatów, przekonań, rytuałów czy ceremonii bądź którzy publicznie będą wyśmiewać osoby, które wyznają czy praktykują te przekonania, będą podlegać karze od 8 do 12 miesięcy.
2. Ci, którzy publicznie wyśmiewają, ustnie lub na piśmie, osoby, które nie wyznają żadnej religii czy przekonań, podlegać będą takiej samej karze.

526.

Każda osoba, która – bez szacunku dla pamięci zmarłych – niszczy mogiły lub groby, profanuje ciało lub jego prochy, albo która – z zamiarem napaści – niszczy, zmienia czy uszkadza urny pogrzebowe, panteony, pomniki lub nisze, będzie podlegać karze od 12 do 24 tygodni aresztu oraz karze od 3 do 6 miesięcy.

2.13. Ustawa (USA) z 27 stycznia 1998 r. o międzynarodowej wolności religijnej

A. Ustalenia

1. Prawo do wolności religii leży u podstaw powstania i istnienia Stanów Zjednoczonych. Wielu spośród założycieli naszego Narodu uchodziło przed prześladowaniami za granicę, pielęgnując

jąc w swych sercach i umysłach ideał wolności religijnej. Prawnie ustanowili oni – jako prawo fundamentalne i jako filar naszego Narodu – prawo do wolności religii. Od swoich narodzin po dziś dzień Stany Zjednoczone szczyciły się tym zapisem wolności religijnej i szanowały to dziedzictwo, broniąc wolności religijnej i dając schronienie osobom doznającym prześladowań religijnych.

2. Wolność przekonań i praktyk religijnych stanowi powszechne prawo człowieka i podstawową wolność, wyartykułowaną w wielu dokumentach międzynarodowych, włączając w to Powszechną Deklarację Praw Człowieka, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Porozumienia Helsińskie, Deklarację w sprawie Wylimitowania Wszelkich Form Nietolerancji i Dyskryminacji opartych na Religii lub Przekonaniach, Kartę Narodów Zjednoczonych oraz Europejską Konwencję Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.
3. (...) Wolność religijna jest prawem podstawowym każdej jednostki, niezależnie od rasy, płci, kraju, wyznania lub obywatelstwa, i nigdy przez żaden rząd nie może być arbitralnie okrojona.
4. W wielu krajach świata prawo do wolności religii podlega ponawianym, a w niektórych przypadkach wzmagającym się napaściom. Ponad połowa ludności świata żyje pod reżimami, które surowo ograniczają bądź zakazują swym obywatelom wolności badania, wyznawania, odprawiania obrzędów i swobodnego praktykowania wyznania religijnego według ich wyboru. Wyznawcy i wspólnoty religijne doznają zarówno inicjowanych przez rząd, jak i tolerowanych przez rząd naruszeń ich prawa do wolności religijnej. Wśród wielu form tego rodzaju naruszeń znajdują się wspierane przez państwo kampanie oszczerstw, konfiskaty własności, inwigilacja przez służby bezpieczeństwa, włączając w to specjalne jednostki „policji religijnej”, dotkliwie zakazy budowania i remontowania miejsc modlitw, zaniegowanie prawa do zgromadzeń i sprowadzenie wspólnot religijnych do statusu bezprawności za pośrednictwem arbitralnych przepisów rejestracyjnych, zakazy piastowania stanowisk edukacyjnych bądź publicznych, jak też zakazy publikowania, rozpowszechniania i posiadania literatury i materiałów religijnych.
5. Co gorsza, wyznawcy religii w wielu krajach napotykać dotkliwie i związane z przemocą formy prześladowań religijnych, takich jak aresztowanie, tortury, bicie, wymuszone małżeństwa, gwałty, uwięzienie, obrócenie w niewolników, masowe przesiedlenia i śmierć, wyłącznie z powodu pokojowego wyznawania, zmiany czy praktykowania swego wyznania. W wielu krajach wyznawcy religii zmuszeni są do sekretnego spotykania się, a przywódcy religijni niepokojeni są przez siły bezpieczeństwa i wrogość tłumu.
6. Nie sprowadzając się do konkretnego regionu czy reżimu, prześladowania religijne często w sposób szczególny są rozpowszechnione, mają systematyczny i ohydny charakter pod rządami totalitarnymi oraz w krajach posiadających wojujące, upolitycznione większości religijne. (...)

B. Polityka

Polityką Stanów Zjednoczonych będzie, co następuje:

1. Potępienie naruszeń wolności religijnej oraz promocja i wspieranie innych rządów w popieraniu podstawowego prawa do wolności religii. (...)

5. Obrona wolności i obrona prześladowanych, z użyciem właściwych narzędzi aparatu polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych, włączając w to kanały dyplomatyczne, polityczne, handlowe, dobroczynne, edukacyjne i kulturalne, w celu promowania poszanowania wolności religijnej przez wszystkie rządy i przez wszystkie ludy.

Dział 3. Definicje

11. Szczególnie dotkliwe naruszenia wolności religijnej:

Termin „szczególnie dotkliwe naruszenia wolności religijnej” oznacza systematyczne, kontynuowane, rażące naruszenia wolności religijnej, włączając w to naruszenia takie, jak:

- a. tortury bądź okrutne, nieludzkie lub poniżające traktowanie lub karanie;
- b. długotrwała detencja bez postawienia zarzutów;
- c. wymuszone zaginięcia osób poprzez uprowadzenie lub sekretne aresztowanie; albo
- d. inne rażące zanegowanie prawa do życia, wolności lub bezpieczeństwa osobistego. (...)

13. Naruszenia wolności religijnej:

Termin „naruszenia wolności religijnej” oznacza naruszenia międzynarodowo uznanego prawa do wolności religii oraz przekonań i praktyk religijnych, jak jest to umocowane w dokumentach międzynarodowych (...), włączając w to naruszenia takie, jak:

- A. arbitralny zakaz bądź ograniczenie albo karanie za:
 - i. zgromadzanie się dla potrzeb pokojowej działalności religijnej, takiej jak nabożeństwa, słuchanie kazań i modlitwy, włączając w to arbitralne wymogi rejestracji;
 - ii. swobodne wypowiadanie się o swoich przekonaniach religijnych;
 - iii. dokonanie zmiany swych przekonań i swej przynależności religijnej;
 - iv. posiadanie i rozpowszechnianie literatury religijnej, włączając w to Biblię; albo
 - v. chowanie dzieci w nauczaniu i praktykach religijnych według swojego wyboru;

albo

- B. którykolwiek z następujących aktów, popełniony przez wzgląd na przekonania lub praktyki religijne jednostki: aresztowanie, przesłuchanie, nałożenie uciążliwej kary finansowej, praca przymusowa, przymusowe masowe przesiedlenia, uwięzienie, przymusowa zmiana religii, bicie, tortury, okaleczenie, gwałt, obrócenie w niewolnika, morderstwo i egzekucja. (...)

2.14. Kodeks prawa kanonicznego. Dekret Jana Pawła II z 25 stycznia 1983 r.

Kan. 793

1. Rodzice, oraz ci, którzy ich zastępują, mają obowiązek i zarazem prawo wychowania potomstwa. Rodzice katolicy mają ponadto obowiązek i prawo dobrania takich środków i instytucji, przy pomocy których, uwzględniając miejscowe warunki, mogliby lepiej zadbać o katolickie wychowanie swoich dzieci.
2. Rodzice mają również prawo otrzymania od państwa pomocy potrzebnych do katolickiego wychowania dzieci.

Kan. 794

1. Z szczególnej racji prawo i obowiązek wychowania należy do Kościoła, któremu została zlecona przez Boga misja niesienia ludziom pomocy, aby mogli osiągnąć pełnię życia chrześcijańskiego.
2. Do duszpasterzy należy obowiązek czynić wszystko, ażeby wszyscy wierni mogli otrzymać katolickie wychowanie.

Kan. 795

Ponieważ prawdziwe wychowanie powinno objąć pełną formację osoby ludzkiej, zarówno w odniesieniu do celu ostatecznego, jak i w odniesieniu do dobra wspólnego społeczności, dlatego dzieci i młodzież tak winny być wychowywane, ażeby harmonijnie mogły rozwijać swoje przymioty fizyczne, moralne oraz intelektualne, zdobywać coraz doskonalszy zmysł odpowiedzialności, właściwie korzystać z wolności i przygotowywać się do czynnego udziału w życiu społecznym. (...)

Kan. 798

Rodzice powinni kierować swoje dzieci do szkół zapewniających katolickie wychowanie. Jeśli nie mogą tego uczynić, mają obowiązek sami zatroszczyć się o to, by dzieci poza szkołą otrzymały należne wychowanie katolickie.

Kan. 799

Wierni mają zabiegać o to, ażeby ustawy państwowe dotyczące kształcenia młodzieży zapewniały jej także w szkole wychowanie religijne i moralne, zgodne z sumieniem rodziców. (...)

Kan. 1367

Kto postaci konsekrowane porzuca albo w celu świętokradczym zabiera lub przechowuje, podlega ekskomunice wiążącej mocą samego prawa, zarezerwowanej Stolicy Apostolskiej; duchowny może być ponadto ukarany inną karą, nie wyłączając wydalenia ze stanu duchownego. (...)

Kan. 1369

Kto w publicznym widowisku, w kazaniu, w rozpowszechnionym piśmie albo w inny sposób przy pomocy środków społecznego przekazu, wypowiada bluźnierstwo, poważnie narusza dobre obyczaje albo znieważa religię lub Kościół bądź wywołuje nienawiść lub pogardę, powinien być ukarany sprawiedliwą karą. (...)

Kan. 1376

Kto profanuje rzecz świętą, ruchomą czy nieruchomą, powinien być ukarany sprawiedliwą karą. (...)

Kan. 1399

Poza wypadkami przewidzianymi w tej lub w innych ustawach, zewnętrzne naruszenie prawa Bożego lub kanonicznego, tylko wtedy może być ukarane sprawiedliwą karą, gdy domaga się tego szczególna ciężkość przekroczenia i przynagla konieczność zapobieżenia zgorszeniom lub ich naprawienia.

GWA- RANCJE MIEDZY- NARO- DOWE

3.1. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r.

Art. 1

Wszystkie istoty ludzkie rodzą się wolne i równe w swej godności i prawach. Są one obdarzone rozumem i sumieniem oraz powinny postępować w stosunku do siebie wzajemnie w duchu braterstwa.

Art. 18

Każda osoba ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii; prawo to obejmuje wolność zmiany swej religii lub przekonań, jak również wolność manifestowania swej religii lub przekonań, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, poprzez nauczanie, modlitwy, praktyki i obrzędy.

3.2. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 r.

Art. 18

1. Każda osoba ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność posiadania lub przyjmowania religii lub przekonań według własnego wyboru oraz do manifestowania swej religii lub przekonań, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, poprzez modlitwy, obrzędy, praktykowanie i nauczanie.
2. Nikt nie będzie podlegał przymusowi, który stanowiłby zamach na jego wolność posiadania lub przyjmowania religii lub przekonań według własnego wyboru.
3. Wolność manifestowania swej religii lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez prawo i które są konieczne dla ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności publicznej, albo podstawowych praw i wolności innych osób.
4. Państwa-strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub – w odpowiednich przypadkach – opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami.

Art. 20

(...) 2. Popieranie w jakikolwiek sposób nienawiści narodowej, rasowej lub religijnej, stanowiące podżeganie do dyskryminacji, wrogości lub gwałtu, będzie ustawowo zakazane.

3.3. Uwagi ogólne 22(48) Komitetu Praw Człowieka ONZ do art. 18 MP-POiP z 20 lipca 1993 r.

1.

Zawarte w art. 18 ust. 1 prawo do wolności myśli, sumienia i religii (które obejmuje wolność posiadania przekonań) ma charakter szeroki i głęboki; ogarnia ono wolność myśli co do wszystkich spraw, osobistego przeświadczenia i przywiązania do religii lub przekonań, manifestowanego czy to indywidualnie, czy też wspólnie z innymi. (...) wolność myśli i wolność sumienia chronione są na równi z wolnością religii i przekonań. Fundamentalny charakter tych wolności znajduje swoje odzwierciedlenie w fakcie, iż postanowienie to – jak stwierdza się w art. 4 ust. 2 Paktu – nie może podlegać derogacji nawet w czasie publicznego stanu wyjątkowego.

2.

Art. 18 chroni teistyczne, nie-teistyczne i ateistyczne przekonania, jak też prawo do niewyznawania żadnej religii czy przekonań. Terminy „religia” i „przekonania” mają być rozumiane szeroko. W swoim zastosowaniu art. 18 nie ogranicza się do charakterystycznych cech instytucjonalnych czy do praktyk analogicznych do praktyk tradycyjnych religii. Komitet spogląda zatem z zainteresowaniem na każdą tendencję krzywdzącej dyskryminacji jakiegokolwiek religii czy przekonań z jakichkolwiek powodów, włączając w to fakt, że są one nowo ukształtowanymi, czy też, że reprezentują one mniejszości religijne, które mogłyby podlegać wrogiemu stosunkowi ze strony dominującej wspólnoty religijnej.

3.

Art. 18 wprowadza rozróżnienie pomiędzy wolnością myśli, sumienia, religii lub przekonań a wolnością manifestowania religii lub przekonań. Nie dopuszcza on żadnych i jakichkolwiek ograniczeń wolności myśli i sumienia albo wolności posiadania czy przyjmowania religii lub przekonań według własnego wyboru. Wolności te chronione są bezwarunkowo, jak jest też chronione prawo każdej osoby do niezakłóconego posiadania poglądów na podstawie art. 19 ust. 1. Zgodnie z art. 18 ust. 2 i art. 17, nikt nie może być zmuszany do ujawnienia swoich myśli bądź swej przynależności do religii czy przekonań.

4.

Wolność manifestowania religii czy przekonań może być realizowana „indywidualnie lub wspólnie z innymi oraz publicznie lub prywatnie”. Wolność manifestowania religii lub przekonań w modlitwie, obrzędach, praktykowaniu i nauczaniu ogarnia szeroki wachlarz aktów. Koncepcja modlitwy obejmuje akty rytualne i ceremonialne, dające bezpośredni wyraz przekonaniom, jak też rozmaite praktyki z aktami tymi związane, włączając w to budowanie miejsc modlitwy, używanie formuł i przedmiotów rytualnych, wykorzystywanie symboli oraz przestrzeganie świąt i dni odpoczynku. Przestrzeganie i praktykowanie religii lub przekonań może obejmować nie tylko akty ceremonialne, ale też takie zwyczaje, jak przestrzeganie przepisów dietetycznych, noszenie wyróżniającego ubioru lub nakrycia głowy, uczestnictwo w rytuałach związanych z pewnymi stadiami życia oraz używanie szczególnego języka zwyczajowo przez daną grupę stosowanego. Ponadto praktykowanie i nauczanie religii lub przekonań obejmuje

akty związane z prowadzeniem przez grupy religijne ich podstawowych spraw, takich jak *inter alia* wolność wyboru swych przywódców religijnych, kapłanów i nauczycieli, wolność tworzenia seminariów lub szkół religijnych oraz wolność przygotowywania i rozpowszechniania tekstów lub publikacji religijnych.

5.

(...) wolność „posiadania lub przyjmowania” religii lub przekonań z konieczności obejmuje wolność wyboru religii lub przekonań, włączając w to *inter alia* prawo zastąpienia swej obecnej religii lub przekonań innymi bądź przyjęcia poglądów ateistycznych, jak też prawo zachowywania swojej religii lub przekonań. Art. 18 ust. 2 zabrania przymusu, który godziłby w prawo posiadania czy przyjmowania religii lub przekonań, włączając w to uciekanie się do groźby siły fizycznej bądź do sankcji karnych w celu zmuszenia wyznawców bądź osób niewierzących do przyłączenia się do swoich przekonań i kongregacji religijnych, do wyrzeczenia się ich religii lub przekonań albo do nawrócenia się. Podobnie, polityki lub praktyki – mające taki sam cel czy skutek, tak jak np. ograniczające dostęp do edukacji, opieki medycznej, zatrudnienia albo praw gwarantowanych przez art. 25 [*obywatelskie prawa polityczne – przyp. T./J.*] oraz przez inne postanowienia Paktu – są niezgodne z art. 18 ust. 2. Z takiej samej ochrony korzystają wyznawcy wszystkich przekonań o charakterze niereligijnym.

6.

Komitet jest zdania, że art. 18 ust. 4 zezwala na nauczanie w szkołach publicznych takich przedmiotów, jak powszechna historia religii i etyka, o ile czyni się to w sposób neutralny i obiektywny. Ustalona w art. 18 ust. 4 wolność rodziców lub opiekunów prawnych co do zapewnienia, by ich dzieci otrzymywały edukację religijną i moralną zgodną z ich własnymi przekonaniami, odnosi się do gwarancji wolności nauczania religii lub przekonań umocowanej w art. 18 ust. 1. (...) edukacja publiczna, która obejmuje nauczanie konkretnej religii lub przekonań, jest niezgodna z art. 18 ust. 4, chyba że wprowadzi się wyjątki lub alternatywy o niedyskryminacyjnym charakterze, które dostosowują się do życzeń rodziców i opiekunów.

7.

Zgodnie z art. 20, żadna manifestacja religii lub przekonań nie może oznaczać propagandy wojny ani wsparcia nienawiści narodowej, rasowej lub religijnej, które stanowiłyby nakłanianie do dyskryminacji, wrogości lub przemocy. Jak to Komitet zauważył w swych Uwagach Ogólnych nr 11(19), państwa-strony mają obowiązek wydania ustaw zakazujących takich aktów.

8.

Art. 18 ust. 3 dopuszcza ograniczenia dotyczące wolności manifestowania religii lub przekonań jedynie wtedy, gdy ograniczenia takie są przewidziane przez prawo i są konieczne dla ochrony bezpieczeństwa, porządku, zdrowia lub moralności publicznej, albo podstawowych praw i wolności innych osób. Wolność od przymusu w zakresie posiadania czy przyjmowania religii lub przekonań oraz wolność rodziców i opiekunów w zakresie zapewniania religijnej i moralnej edukacji dzieci nie mogą podlegać ograniczeniom. Interpretując zakres klauzul dotyczących dopuszczalnych ograniczeń, państwa-strony powinny przyjmować za punkt wyjścia potrzebę ochrony praw gwarantowanych na podstawie Paktu, włączając w to prawo do równości i niedyskryminacji na wszelkich podstawach, określone w art. 2, 3 i 26. Nakładane ograniczenia muszą być ustalone przez prawo i nie mogą być one stosowane w sposób, który naruszałby prawa gwarantowane w art. 18. (...) art. 18 ust. 3 musi podlegać ścisłej interpretacji: nie są dozwolone ograniczenia na podstawach tam nie wskazanych, choćby nawet były one dozwolone

jako ograniczenia innych praw chronionych przez Pakt, takich jak bezpieczeństwo narodowe. Ograniczenia mogą być stosowane jedynie w tych celach, dla których zostały one przewidziane oraz muszą być one bezpośrednio związane i proporcjonalne w stosunku do specyficznej potrzeby, dla której są one przeznaczone. Nie można nakładać ograniczeń w celach dyskryminacyjnych ani stosować ich w sposób dyskryminacyjny. (...) koncepcja moralności wyrasta z wielu tradycji społecznych, filozoficznych i religijnych; w konsekwencji, ograniczenia wolności manifestowania religii lub przekonań służące ochronie moralności muszą być oparte na zasadach niewyrastających w sposób wyłączny z jednej tylko tradycji. Osoby już podlegające pewnym prawowym ograniczeniom, jak więźniowie, nadal korzystają ze swojego prawa do manifestowania swej religii lub przekonań w najpełniejszym zakresie, dającym się pogodzić ze szczególnym charakterem ich ograniczenia. Sprawozdania państw-stron powinny zawierać informacje dotyczące możliwie najpełniejszego zakresu i skutków ograniczeń opartych na art. 18 ust. 3, tak co do kwestii prawa, jak też co do ich zastosowania w konkretnych okolicznościach.

9.

Fakt, że dana religia jest uznana w charakterze religii państwowej albo że jest ona przyjęta za urzędową czy tradycyjną, bądź że jej wyznawcy stanowią większość ludności, nie powinien godzić w korzystanie z jakichkolwiek praw opartych na Pakcie, włączając w to art. 18 i 27, ani wprowadzać jakiegokolwiek szkodliwej dyskryminacji wobec wyznawców innych religii bądź osób niewierzących. W szczególności, pewne środki dyskryminacji w stosunku do tych ostatnich, takie jak środki ograniczające wybieralność do służby rządowej do członków religii dominującej bądź środki nakładające specjalne ograniczenia na praktykowanie innych wyznań, nie są zgodne z zakazem dyskryminacji opartej na religii lub przekonaniach oraz z gwarancją równej ochrony na podstawie art. 26. Środki rozważane przez art. 20 ust. 2 Paktu stanowią istotne gwarancje przed naruszeniami prawa mniejszości religijnych oraz innych grup religijnych do realizowania praw gwarantowanych przez art. 18 i 27, oraz przed aktami przemocy czy prześladowaniami skierowanymi przeciwko takim grupom. Komitet chce być informowany o środkach podejmowanych przez zainteresowane państwa-strony na rzecz ochrony praktykowania wszystkich religii lub przekonań przed naruszeniami oraz ochrony ich wyznawców przed dyskryminacją. Podobnie – dla oceny zakresu, w jakim wolność myśli, sumienia, religii lub przekonań jest przez państwa-strony urzeczywistniana – Komitet koniecznie potrzebuje informacji co do poszanowania praw mniejszości religijnych opartych na art. 27. Zainteresowane państwa-strony powinny też włączać do swoich sprawozdań informacje dotyczące praktyk uznawanych przez ich ustawy i orzecznictwo za podlegające karze jako bluźnierstwa.

10.

Jeśli dany zbiór przekonań traktowany jest w konstytucjach, ustawach, proklamacjach partii rządzących itd. bądź w rzeczywistej praktyce jako oficjalna ideologia, nie może to powodować żadnego godzenia w wolności oparte na art. 18 czy w jakiegokolwiek inne prawa uznane na podstawie Paktu, ani też jakiegokolwiek szkodliwej dyskryminacji osób, które nie akceptują takiej oficjalnej ideologii bądź które jej się przeciwstawiają.

11.

Wiele jednostek zgłasza roszczenie do prawa do odmowy służby wojskowej (*sprzeciw sumienia*) na tej podstawie, że prawo takie wynika z ich wolności opartych na art. 18. W odpowiedzi na tego rodzaju roszczenia coraz większa liczba państw zwalnia na podstawie swoich ustaw od przymusowej służby wojskowej obywateli, autentycznie posiadających przekonania religijne lub inne, które zakazują im pełnienia służby wojskowej i zastępuje ją służbą alternatywną. Pakt wyraźnie się nie ustosunkowuje do pra-

wa do sprzeciwu sumienia, Komitet jest jednak przekonany co do tego, że prawo takie można wywodzić z art. 18, ponieważ obowiązek użycia siły śmiertelnej może się poważnie klócić z wolnością sumienia oraz z prawem do manifestowania swojej religii lub przekonań. Gdy prawo tego rodzaju uznane jest przez prawo lub praktykę, nie powinno być żadnego zróżnicowania pomiędzy osobami korzystającymi ze sprzeciwu sumienia na podstawie ich konkretnych przekonań; podobnie, nie powinno być żadnej dyskryminacji przeciwko osobom korzystającym ze sprzeciwu sumienia dlatego, że odmówiły pełnienia służby wojskowej. Komitet wzywa państwa-strony, by włączały do swoich sprawozdań warunki, na podstawie których osoby mogą podlegać zwolnieniu od służby wojskowej w oparciu o ich prawa na podstawie art. 18, jak też warunki dotyczące charakteru i czasokresu służby alternatywnej.

3.4. Deklaracja w sprawie eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach z 25 listopada 1981 r.

Zgromadzenie Ogólne

Zważywszy, że jedną z podstawowych zasad Karty NZ jest zasada godności i równości przynależnej wszystkim istotom ludzkim oraz że wszystkie państwa członkowskie zobowiązały się podejmować wspólne i oddzielne akcje, we współdziałaniu z Organizacją, na rzecz promocji i troski o powszechne poszanowanie i przestrzeganie praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich, bez względu na rasę, płeć, język lub religię;

Zważywszy, że Powszechna Deklaracja Praw Człowieka i Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka ogłaszają zasady niedyskryminacji i równości wobec prawa, jak również prawo do wolności myśli, sumienia, religii i przekonań;

Zważywszy, że brak poszanowania oraz naruszenie praw człowieka i podstawowych wolności, a w szczególności prawa do wolności myśli, sumienia, religii lub jakiegokolwiek przekonań, prowadziły – bezpośrednio bądź pośrednio – do wojen i wielkich cierpień ludzkości, zwłaszcza tam, gdzie służyły one za środek obcej ingerencji w sprawy wewnętrzne innych państw i prowadziły do rozniceń nienawiści pomiędzy ludami i narodami;

Zważywszy, że religia lub przekonania – dla każdego, kto je wyznaje – są jednym z zasadniczych elementów jego koncepcji życia, jak również, że wolność religii lub przekonań powinna być w pełni szanowana i zagwarantowana;

Zważywszy, że istotnym jest popieranie zrozumienia, tolerancji i szacunku w sprawach dotyczących religii lub przekonań oraz zapewnienia, by niedopuszczalnym było wykorzystywanie religii lub przekonań dla celów niezgodnych z Kartą NZ, innymi stosownymi dokumentami NZ oraz z celami i zasadami niniejszej Deklaracji;

Przeświadczone o tym, że wolność religii lub przekonań powinna również przyczyniać się do osiągnięcia celów pokoju światowego, sprawiedliwości społecznej oraz przyjaźni między narodami, jak również do wyeliminowania ideologii lub praktyk kolonializmu i dyskryminacji rasowej;

Odnotowując z satysfakcją przyjęcie – pod egidą Narodów Zjednoczonych oraz ich agend wyspecjalizowanych – włączając w to wejście w życie niektórych konwencji na rzecz wyeliminowania różnych form dyskryminacji;

Zaniepokojone przejawami nietolerancji, jak też istnieniem dyskryminacji w sprawach religii lub przekonań nadal doświadczanymi na niektórych obszarach świata;

Zdecydowane przyjąć wszelkie konieczne środki dla szybkiego wyeliminowania tego rodzaju nietolerancji we wszelkich jej formach i przejawach, jak również zapobiegać i zwalczać dyskryminację opartą na religii lub przekonaniach;

Ogłasza niniejszą Deklarację w sprawie Eliminacji Wszelkich Form Nietolerancji i Dyskryminacji opartych na Religii lub Przekonaniach.

Art. 1

1. Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność wyznawania religii bądź jakichkolwiek przekonań według własnego wyboru, jak również wolność manifestowania swojej religii lub przekonań – indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie – w modlitwie, obrzędach, praktykach i nauczaniu.
2. Nikt nie będzie podlegał przymusowi, który naruszałby jego wolność wyznawania religii lub przekonań według własnego wyboru.
3. Wolność manifestowania swojej religii lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, jakie są przewidziane przez prawo i konieczne w demokratycznym społeczeństwie dla ochrony bezpieczeństwa, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób.

Art. 2

1. Nikt nie będzie podlegał dyskryminacji ze strony jakiegokolwiek państwa, instytucji, grupy osób bądź osoby na podstawie swojej religii lub innych przekonań.
2. Dla celów niniejszej Deklaracji wyrażenie „nietolerancja i dyskryminacja oparta na religii lub przekonaniach” oznacza jakiekolwiek rozróżnienie, wykluczenie, ograniczenie lub uprzywilejowanie oparte na religii lub przekonaniach, a mające za swój cel bądź za swój skutek zniesienie lub podkopanie uznania, korzystania lub urzeczywistniania praw człowieka i podstawowych wolności na zasadzie równości.

Art. 3

Dyskryminacja pomiędzy istotami ludzkimi oparta na religii lub przekonaniach stanowi obrażę godności ludzkiej oraz zaparcie się zasad Karty NZ i winna być potępiona jako naruszenie praw człowieka i podstawowych wolności proklamowanych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, a szczegółowo

ogłoszonych w Międzynarodowych Paktach Praw Człowieka, a także jako przeszkoda dla przyjaznych i pokojowych stosunków między narodami.

Art. 4

1. Wszystkie państwa będą podejmowały skuteczne środki na rzecz zapobiegania i eliminowania dyskryminacji opartej na religii lub przekonaniach w zakresie uznania, urzeczywistniania i korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności we wszystkich dziedzinach życia obywatelskiego, gospodarczego, politycznego, społecznego i kulturalnego.
2. Wszystkie państwa będą podejmowały wszelkie wysiłki na rzecz wydania bądź – tam, gdzie zachodzi taka potrzeba – uchylenia ustawodawstwa w celu zakazania jakiegokolwiek tego rodzaju dyskryminacji, jak też na rzecz podjęcia wszelkich właściwych środków służących zwalczaniu w tej dziedzinie nietolerancji opartej na religii bądź na innych przekonaniach.

Art. 5

1. Rodzice albo w odpowiednich przypadkach opiekunowie prawni dziecka mają prawo organizować życie w obrębie rodziny zgodnie z ich religią lub przekonaniami, jak również mając na względzie edukację moralną, w ramach której zgodnie z ich przeświadczeniem dziecko powinno wzrastać.
2. Każde dziecko będzie korzystało z prawa dysponowania dostępem do edukacji w dziedzinie religii lub przekonań zgodnie z życzeniem jego rodziców bądź w odpowiednich przypadkach opiekunów prawnych i nie może być zmuszane do pobierania nauki o religii lub przekonaniach wbrew woli jego rodziców bądź opiekunów prawnych, przy czym wiodącą zasadą będzie najwyższy interes dziecka.
3. Każde dziecko będzie chronione przed jakąkolwiek formą dyskryminacji opartej na religii lub przekonaniach. Powinno ono wzrastać w duchu zrozumienia, tolerancji, przyjaźni między narodami, pokoju i powszechnego braterstwa, poszanowania dla wolności religii lub przekonań innych osób, jak również w pełnej świadomości tego, że jego energia i talenty winny być postawione na służbę jego bliźnim.
4. W przypadku dziecka, które nie pozostaje pod opieką ani swoich rodziców, ani opiekunów prawnych, należytej uwagi należy udzielać wyrażonym przez nich życzeniom bądź jakiegokolwiek innemu dowodowi ich życzeń w dziedzinie religii lub przekonań, przy czym wiodącą zasadą będzie najwyższy interes dziecka.
5. Praktykowanie religii lub przekonań, w których dziecko wzrasta, nie może być szkodliwe dla jego zdrowia fizycznego bądź umysłowego, albo dla jego pełnego rozwoju, biorąc pod uwagę art. 1 niniejszej Deklaracji.

Art. 6

Zgodnie z art. 1 niniejszej Deklaracji i stosownie do postanowień art. 1 ust. 3, prawo do wolności myśli, sumienia, religii lub przekonań będzie obejmowało m.in. następujące wolności:

- a. modlitwy i gromadzenia się dla potrzeb religii lub przekonań, jak też tworzenia i utrzymywania placówek temu celowi służących;
- b. tworzenia i utrzymywania stosownych instytucji charytatywnych lub humanitarnych;
- c. wytwarzania, nabywania i używania w stosownym zakresie koniecznych artykułów i materiałów związanych z obrzędami albo obyczajami danej religii lub przekonań;
- d. pisania, wydawania i rozpowszechniania odpowiednich publikacji w tych dziedzinach;
- e. nauczania religii lub przekonań w odpowiednich dla tego celu placówkach;
- f. ubiegania się i uzyskiwania dobrowolnych wkładów finansowych bądź innych od jednostek i instytucji;
- g. szkolenia, mianowania, doboru lub wyznaczenia drogą sukcesji odpowiednich przewodników, stosownie do wymagań i standardów jakiejkolwiek religii lub przekonań;
- h. h) przestrzegania dni odpoczynku oraz obchodzenia świąt i ceremonii zgodnie z przepisami swojej religii lub przekonań;
- i. ustanawiania i utrzymywania kontaktów z jednostkami i wspólnotami w dziedzinie religii lub przekonań na szczeblu krajowym i międzynarodowym.

Art. 7

Prawa i wolności ustalone w niniejszej Deklaracji będą przyznawane w ustawodawstwie krajowym w taki sposób, by każda osoba dysponowała możliwością korzystania w praktyce z tego rodzaju praw i wolności.

Art. 8

Nic w niniejszej Deklaracji nie będzie rozumiane jako ograniczenie czy odstępstwo od jakiegokolwiek prawa określonego w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i w Międzynarodowych Paktach Praw Człowieka.

3.5. Standardowe Reguły Minimalne Traktowania Więźniów (ONZ) z 31 lipca 1957 r.

(...) Religia

41.1. Jeśli zakład przetrzymuje wystarczającą ilość więźniów tej samej religii, zostanie wyznaczony lub zaaprobowany wykwalifikowany przedstawiciel tej religii. Jeśli liczba więźniów to usprawiedliwia, a warunki na to pozwalają, załatwi się to na zasadzie pełnoetatowej.

41.2. Wykwalifikowany przedstawiciel, wyznaczony lub zaaprobowany na podstawie ust. 1, będzie mógł świadczyć regularne posługi i składać w stosownym czasie prywatne wizyty więźniom jego religii.

41.3. Żadnemu więźniowi nie można odmówić dostępu do wykwalifikowanego przedstawiciela jakiegokolwiek religii. Z drugiej strony, jeśliby jakikolwiek więzień sprzeciwiał się wizycie jakiegokolwiek przedstawiciela religijnego, jego stanowisko powinno być w pełni uszanowane.

42. Jeśli jest to stosowne, każdemu więźniowi zezwoli się na zaspokajanie potrzeb jego życia religijnego poprzez uczestnictwo w zapewnianych w zakładzie nabożeństwach oraz na dysponowanie książkami obrzędów i nauczania religijnego jego wyznania.

3.6. IV Konwencja Haska z 18 października 1907 r. Regulamin Praw i Zwyczajów Wojny Lądowej

Art. 18

Jeńcy wojenni korzystać będą z zupełnej wolności w wykonywaniu swej religii, włączając w to uczestnictwo w posługach jakiegokolwiek kościoła, do którego mogliby oni należeć, pod jedynym warunkiem przestrzegania środków porządkowych i policyjnych zarządzonych przez władze wojskowe.

3.7. Konwencja Genewska dotycząca Traktowania Jeńców Wojennych z 27 lipca 1929 r.

Art. 16

Jeńcom wojennym zapewni się zupełną wolność wykonywania ich obowiązków religijnych, włączając w to uczestnictwo w posługach ich wiary, pod jedynym warunkiem, iż będą przestrzegać rutynowych i policyjnych reguł przewidzianych przez władze wojskowe.

Osoby duchowne, które są jeńcami wojennymi, niezależnie od ich wyznania, będą mogły swobodnie sprawować posługi kapłańskie w stosunku do swoich współwyznawców.

3.8. III Konwencja Genewska z 12 sierpnia 1949 r. o traktowaniu jeńców wojennych

Art. 34

Jeńcy wojenni korzystać będą z pełnej swobody wykonywania swych obowiązków religijnych, włączając w to uczestnictwo w nabożeństwach swojego wyznania, pod warunkiem przestrzegania rutynowych przepisów dyscyplinarnych zarządzonych przez władze wojskowe.

Zapewnione zostaną adekwatne pomieszczenia dla odbywania nabożeństw.

Art. 35

Kapelanom, którzy znaleźli się we władzy Mocarstwa nieprzyjacielskiego i którzy pozostaną lub zostaną zatrzymani w celu niesienia pomocy jeńcom wojennym, wolno będzie swobodnie wykonywać ich funkcje religijne wśród współwyznawców, zgodnie z ich potrzebami religijnymi. (...)

Art. 108

We wszystkich przypadkach jeńcy wojenni skazani na karę pozbawienia wolności (...) będą korzystać (...) z pomocy duchowej, której zapagną.

3.9. IV Konwencja Genewska z 12 sierpnia 1949 r. o ochronie osób cywilnych podczas wojny

Art. 23

Każda Wysoka Umawiająca się Strona zezwoli na swobodny przewóz (...) przedmiotów potrzebnych do wykonywania praktyk religijnych, a przeznaczonych wyłącznie dla ludności cywilnej innej Umawiającej się Strony, nawet jeżeli jest to strona nieprzyjacielska.

Art. 27

Osoby podlegające ochronie mają we wszelkich okolicznościach prawo do poszanowania ich (...) przekonań i praktyk religijnych, zwyczajów i obyczajów.

Art. 45

(...) Osoba podlegająca ochronie nie może być w żadnym razie przekazana do kraju, w którym może obawiać się prześladowań z powodu swych przekonań (...) religijnych.

Art. 93

Internowani będą mieli pełną swobodę wykonywania praktyk religijnych, włącznie z udziałem w nabożeństwach swego wyznania, pod warunkiem zastosowania się do przepisów porządkowych wydanych przez władze zatrzymujące. (...)

3.10. I Protokół Dodatkowy do Konwencji Genewskich dot. ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z 10 czerwca 1977 r.

Art. 53

(...) zabronione jest:

- dokonywanie jakichkolwiek aktów wrogich skierowanych przeciwko (...) miejscom kultu religijnego, które stanowią dziedzictwo kulturalne lub duchowe narodów;
- używanie takich dóbr dla wsparcia wysiłku wojskowego;
- czynienie z takich dóbr przedmiotu represaliów.

Art. 69

Mocarstwo okupacyjne powinno zapewnić również w jak najwyższym stopniu, stosownie do swoich możliwości i bez jakiegokolwiek rozróżnienia na niekorzyść, dostawę (...) przedmiotów niezbędnych dla kultu religijnego.

Art. 75

Każda ze stron powinna szanować osobę, godność, przekonania i praktyki religijne wszystkich takich osób *[znajdujących się w jej władzy – przyp. T.J.]*.

3.11. II Protokół dodatkowy do Konwencji Genewskich dot. ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych z 10 czerwca 1977 r.

Art. 5

(...) należy przestrzegać przynajmniej następujących postanowień w stosunku do osób pozbawionych wolności z powodów związanych z konfliktem zbrojnym – zarówno internowanych, jak i uwięzionych: (...)

d) należy im zezwolić na praktyki religijne i na żądanie – jeśli jest to uzasadnione – na otrzymywanie opieki duchowej od osób wykonujących funkcje religijne, takich jak kapelani.

Art. 9

Personel (...) duchowny powinien być szanowany i chroniony. Należy zapewnić mu wszelką możliwą pomoc dla wykonywania jego zadań; nie powinien on być zmuszany do wykonywania zadań nie dających się pogodzić z jego humanitarnym posłannictwem.

Art. 12

Pod kontrolą właściwej uprawnionej władzy personel (...) duchowny (...) powinien używać znaku rozpoznawczego czerwonego krzyża, czerwonego półksiężyca lub czerwonego lwa i słońca na białym tle.

3.12. Europejska Konwencja Praw Człowieka z 4 listopada 1950 r.

Art. 9

1. Każda osoba ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii; prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub przekonań oraz wolność manifestowania swej religii lub przekonań, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, poprzez modlitwy, nauczanie, praktykowanie i obrzędy.
2. Wolność manifestowania religii lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez prawo i są konieczne w demokratycznym społeczeństwie ze względu na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności albo ochronę praw i wolności innych osób.

3.13. Rekomendacja 1202 (1993) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy z 2 lutego 1993 r. w sprawie Tolerancji Religijnej w Demokratycznym Społeczeństwie

(...)

3. Religia zapewnia jednostce ubogacone odniesienie do siebie i swojego Boga, jak również do świata zewnętrznego i do społeczeństwa, w którym ona żyje. (...)

8. Religia często wzmacnia bądź wykorzystywana jest do wzmacniania międzynarodowych, społecznych i narodowych konfliktów mniejszościowych.

9. W dzisiejszej Europie wchodzi w grę dostrzegalny kryzys wartości (czy raczej ich brak). Czysto rynkowe społeczeństwo – tak jak komunizm – odczuwane jest jako nieadekwatne dla dobrobytu i społecznej odpowiedzialności. Odwoływanie się do religii jako alternatywy musi jednak być pogodzone z zasadami demokracji i praw człowieka. (...)

11. W każdej spośród trzech głównych religii monoteistycznych znaleźć można podstawy dla tolerancji i wzajemnego szacunku w stosunku do ludzi o odmiennych przekonaniach bądź w stosunku do niewierzących. Każda istota ludzka postrzegana jest jako stworzenie Boga i jako takiej należy się jej taka sama godność i takie same prawa, niezależnie od przekonań.

12. Należy dalej rozwijać kwestię tolerancji między religiami. Trzy religie monoteistyczne należy zachęcić do kładzenia silniejszego akcentu na te podstawowe wartości moralne, które są w istotny sposób podobne i wzajemnie się tolerują.

13. Historia europejska wykazuje, że współistnienie kultury żydowskiej, chrześcijańskiej i islamskiej przyczynia się do rozwoju narodów, gdy jest ono oparte na szacunku wzajemnym i tolerancji.

14. Należy na nowo potwierdzić uniwersalne znaczenie wolności religijnej, jak jest ona wpisana w art. 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz zagwarantowana w art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Wolność ta jest zakorzeniona w godności człowieka, a jej urzeczywistnianie implikuje realizację wolnego demokratycznego społeczeństwa.

15. Państwo świeckie nie może narzucać żadnych obowiązków religijnych na swoich obywateli. Należy się również troszczyć o poszanowanie wszystkich wspólnot religijnych oraz ich relacji ze społeczeństwem jako całością.

3.14. Amerykańska Konwencja Praw Człowieka z 22 listopada 1969 r.

Art. 12. Wolność sumienia i religii

1. Każda osoba ma prawo do wolności sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność posiadania lub zmiany swej religii lub przekonań oraz wolność praktykowania lub upowszechniania swej religii lub przekonań, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie.
2. Nikt nie będzie podlegał ograniczeniom, które mogłyby stanowić zamach na jego wolność posiadania lub zmiany jego religii lub przekonań.
3. Wolność manifestowania swej religii lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez prawo i są konieczne dla ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności albo praw i wolności innych osób.
4. Rodzice lub opiekunowie, zależnie od przypadku, mają prawo do zapewnienia swym dzieciom lub podopiecznym wychowania religijnego i moralnego, które jest zgodne z ich własnymi przekonaniami.

3.15. Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów z 26 czerwca 1981 r.

Art. 8

Gwarantuje się wolność sumienia, wyznania i swobodnego praktykowania religii. Z zastrzeżeniem prawa i porządku publicznego, nikt nie może podlegać środkom ograniczającym korzystanie z tych wolności.

ORZECZ- NICTWO

4.1. Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego RP

4.1.1. Uchwała z 2 marca 1994 r.

A. Analiza wymienionych przepisów [tj. art. 21 ust. 2 pkt 6, w zw. z art. 18 ust. 1 i 2 ustawy o radiofonii i telewizji – przyp. T.J.] prowadzi do wniosku, iż zawierają one nakazy i dyrektywy dotyczące treści programów i audycji radiowych i telewizyjnych. W szczególności, audycje te nie mogą propagować działań sprzecznych z polską racją stanu oraz postaw i poglądów sprzecznych z moralnością i dobrem społecznym (art. 18 ust. 1); powinny szanować uczucia religijne odbiorców, a zwłaszcza respektować chrześcijański system wartości (art. 18 ust. 2). Zgodnie z art. 21 ust. 2 pkt 6, programy publiczne radiowe i telewizyjne powinny *respektować chrześcijański system wartości, za podstawę przyjmując uniwersalne zasady etyki*.

B. (...) Szczególnym wyrazem tych klauzul jest określony w art. 18 ust. 2 nakaz poszanowania uczuć religijnych wyznaczający jedną z granic wolności słowa, realizowanej za pośrednictwem radiofonii i telewizji. W tym znaczeniu należy go interpretować jako zakaz naruszania uczuć religijnych. Pokrywa się on z zakazem obrazy uczuć religijnych określonym w art. 196 Kodeksu karnego oraz zakresem ochrony dóbr osobistych określonym w art. 23 Kodeksu cywilnego. Zgodnie z przyjętą powszechnie interpretacją, są nimi przede wszystkim prawa i wolności określone w art. 67–89 przepisów konstytucyjnych, a wśród nich także prawo do poszanowania uczuć religijnych.

(...) Wykładnia językowa art. 18 ust. 2 prowadzi do wniosku, że użyty w tym przepisie zwrot „a zwłaszcza respektować chrześcijański system wartości” stanowi wyliczenie przykładowe uzasadnione głębokim zakorzenieniem tych wartości w tradycji i kulturze społeczeństwa polskiego bez względu na stosunek danej osoby do religii. (...)

Art. 21 ust. 2 pkt 6 ustawy dotyczy wyłącznie publicznej radiofonii i telewizji. Przepis ten określa od strony merytorycznej powinności nadawców programów publicznej radiofonii i telewizji, stanowiąc, iż programy powinny „respektować chrześcijański system wartości, za podstawę przyjmując uniwersalne zasady etyki”. Nakaz respektowania nie oznacza jednakże nakazu propagowania chrześcijańskiego systemu wartości. (...)

C. Zasada wolności słowa (...) nie ma charakteru bezwzględnego i w samej Konstytucji może doznać ograniczenia z uwagi na inne prawa i wolności chronione w systemie prawnym. Taką wartością jest w szczególności wolność sumienia i wyznania zawierająca w sobie prawo do ochrony uczuć religijnych.

4.1.2. Orzeczenie z 7 czerwca 1994 r.

2. Art. 21 ust. 2 ustawy z 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (...) ustanawiający nakaz respektowania w programach publicznej radiofonii i telewizji tych wartości chrześcijańskich, które pokrywają się z uniwersalnymi zasadami etyki, jest zgodny z zasadą demokratycznego państwa prawnego, wyrażo-

ną w art. 1 oraz z zasadą równości wyrażoną w art. 67 ust. 2 przepisów konstytucyjnych pozostawionych w mocy (...).

III. (...) Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, audycja radiowa lub telewizyjna niezgodna z chrześcijańskim systemem wartości tylko wówczas narusza art. 18 ust. 2, gdy równocześnie uraża uczucia religijne odbiorców. Brak poszanowania dla tych uczuć może wykazywać audycja niezgodna także z innym systemem wartości, o ile uraża uczucia religijne odbiorców bez względu na wyznawaną przez nich religię.

Zakaz ustanowiony w art. 18 ust. 2, tak jak przepis ten rozumie Trybunał Konstytucyjny, zachowuje te konstytucyjne wymagania. U jego podstaw leży ochrona wolności sumienia i wyznania, wyrażająca się również w zakazie naruszania uczuć religijnych, który wynika z art. 82 ust. 1 utrzymanych w mocy przepisów konstytucyjnych. Uczucia religijne, ze względu na ich charakter, podlegają szczególnej ochronie prawa. Bezpośrednio powiązane są bowiem z wolnością sumienia i wyznania, stanowiącą wartość konstytucyjną. Potwierdzają to także akty międzynarodowe (*np. Deklaracja w sprawie wyeliminowania wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 21 listopada 1981 r.*). Dlatego też działania naruszające uczucia religijne mogą być przedmiotem zakazu ustawowego także wówczas, gdyby były podejmowane za pomocą środków służących realizacji wolności słowa.

(...) Jak już Trybunał Konstytucyjny stwierdził, wskazanie na chrześcijański system wartości ma wyłącznie przykładowy charakter. Nie narusza więc w żaden sposób konstytucyjnej zasady równości, dotyczy bowiem ochrony uczuć religijnych, bez względu na różne wyznania. (...)

Nakazu „respektowania” nie można jednak interpretować jako nakazu propagowania chrześcijańskiego systemu wartości. Dyrektywa zawarta w art. 21 ust. 2 pkt 6 wyznacza natomiast krąg wartości, które nie powinny być negowane w programie publicznej radiofonii i telewizji traktowanym jako całość. Intencją ustawodawcy, wyrażaną zresztą w debacie parlamentarnej, było wskazanie na te wartości należące do kręgu kultury chrześcijańskiej, które równocześnie stanowią podstawowe, uniwersalne zasady etyki. (...)

Każda inna interpretacja art. 21 ust. 2 pkt 6 ustawy prowadziłaby do rezultatów sprzecznych z zasadą równości i neutralności światopoglądowej państwa. W szczególności, zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, nie można utożsamiać pojęcia „wartości chrześcijańskie”, o których mowa w tym przepisie, z religią. Wyraża ono natomiast uniwersalne zasady etyki kręgu kultury śródziemnomorskiej.

(...) Trybunał Konstytucyjny nie dopatrywał się naruszenia przez art. 21 ust. 2 pkt 6 konstytucyjnej zasady wolności słowa. Przepis ten adresowany jest wyłącznie do publicznych jednostek radiofonii i telewizji, określając jedną z dyrektyw programowych. Prezentowanie audycji i programów, które nie byłyby oparte na uniwersalnych zasadach etycznych, możliwe byłoby przez niepublicznych nadawców, o ile nie dochodziłoby do naruszenia innego przepisu prawa. (...)

Trybunał Konstytucyjny nie stwierdził również sprzeczności art. 21 ust. 2 pkt 6 z konstytucyjną zasadą równości. Przepis ten (...) nie wprowadza prymatu określonego systemu wartości. Przeciwnie, jest to tylko jedna z dyrektyw określających program publicznej radiofonii i telewizji, odwołująca się nadto do tych wartości kultury chrześcijańskiej, które pokrywają się w myśl przepisów ustawy z uniwersalnymi zasadami etyki. (...)

4.2. Orzecznictwo strasburskie

4.2.1. Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z 17 grudnia 1968 r.

(...) art. 9 Konwencji gwarantuje każdej osobie te prawa [*tj. wolności myśli, sumienia i religii – przyp. T.J.*], włączając w to prawo do manifestowania swej religii lub przekonań w modlitwie, nauczaniu, praktykach i obrzędach, oraz dopuszcza ingerencję w te prawa jedynie na warunkach umocowanych w ust. 2 tego postanowienia. (...)

(...) członkowie Kościoła korzystają zatem ze swych praw na podstawie tego artykułu w takim samym zakresie jak członkowie innych grup religijnych; (...) nie może tam wchodzić w grę żadna dyskryminacja pod tym względem (...).

4.2.2. Valsamis przeciwko Grecji. Raport Komisji (EKPC) z 6 lipca 1995 r.

Art. 9 nie gwarantuje prawa do odmowy podporządkowania się obowiązкови wynikającemu z prawa krajowego (...), który stosuje się w sposób neutralny i powszechny z punktu widzenia wolności sumienia.

Przepis ten nie dawał uczniom – świadkowi Jehowy – prawa do powołania się na przekonania religijne jako podstawę odmowy podporządkowania się regułom dyscypliny szkolnej (*udział w pochodzie z okazji święta narodowego*).

Skarżąca była zwolniona z religii i udziału we mszy, czego domagała się ze względu na swoje przekonania religijne. Obowiązek udziału w pochodzie nie był tego rodzaju, aby stanowić zamach na przekonania religijne rodziców. Nie doszło więc do ingerencji w prawo do wolności religijnej.

4.2.3. Kokkinakis przeciwko Grecji. Wyrok Trybunału (ETPC) z 25 maja 1993 r.

31.

Jak jest ona wpisana w art. 9, wolność myśli, sumienia i religii jest jedną z podwalin „demokratycznego społeczeństwa” w znaczeniu Konwencji. W swym wymiarze religijnym jest ona jednym z najbardziej

żywotnych elementów, które określają tożsamość wyznawców oraz ich koncepcję życia, ale jest też ona cenną zdobyczą dla ateistów, agnostyków, sceptyków i niezaangażowanych. To od niej zależy nieodłączny od społeczeństwa demokratycznego pluralizm, o który przez wieki ofiarnie walczone.

Aczkolwiek wolność religijna jest w pierwszym rzędzie sprawą indywidualnego sumienia, implikuje ona również m.in. wolność „manifestowania (swojej) religii”. Dawanie świadectwa słowami i czynami wiąże się z istnieniem przekonań religijnych.

Zgodnie z art. 9, wolność manifestowania swojej religii nie tylko nadaje się do jej realizowania „współ z innymi”, „publicznie” oraz w kręgu osób, których wiarę się podziela, ale może też ona być potwierdzana „indywidualnie” i „prywatnie”; obejmuje ona ponadto w zasadzie prawo do podejmowania prób przekonania bliźniego, np. poprzez „nauczanie”, w braku czego – co więcej – „wolność zmiany (swojej) religii lub przekonań”, wpisana w art. 9, pozostałaby przypuszczalnie martwą literą. (...)

33.

Fundamentalny charakter praw zagwarantowanych w art. 9 ust. 1 znajduje też odzwierciedlenie w sformułowaniu paragrafu przewidującego ich ograniczenie. W odróżnieniu od art. 8, 10 i 11, w których limitacja obejmuje wszelkie prawa wymienione w pierwszych paragrafach tych artykułów, klauzula limitacyjna art. 9 odnosi się tylko do „wolności manifestowania swojej religii lub przekonań”. Uznaje ona tym samym, że w demokratycznych społeczeństwach, w których w ramach jednego i tego samego społeczeństwa współistnieją kilka religii, koniecznym może się okazać wprowadzenie ograniczeń tej wolności celem pogodzenia interesów różnych grup oraz zapewnienia, by przekonania każdej osoby podlegały poszanowaniu. (...)

47.

Trybunał konsekwentnie stwierdzał, że pewien margines oceny musi być pozostawiony Umawiającym się Państwom, jeśli chodzi o ocenę istnienia i zakresu konieczności ingerencji, tyle że margines ten podlega nadzorowi europejskiemu, ogarniającemu zarówno ustawodawstwo, jak i decyzje służące jego stosowaniu, nawet orzeczenia wydawane przez niezawisły sąd. Zadaniem Trybunału jest rozstrzygnięcie, czy środki podjęte na szczeblu krajowym były co do zasady usprawiedliwione oraz czy były one proporcjonalne.

Dla rozstrzygnięcia tego ostatniego punktu, Trybunał musi wyważyć wymagania ochrony praw i wolności innych osób oraz postępowanie, o które skarżący był oskarżony. Sprawując taką swoją jurysdykcję nadzorczą, Trybunał musi postrzegać objęte zarzutem orzeczenia sądowe w świetle okoliczności sprawy jako całości.

48.

Przed wszystkim należy przeprowadzić rozróżnienie pomiędzy daniem świadectwa chrześcijańskiego a niestosownym prozelityzmem. To pierwsze odpowiada prawdziwej ewangelizacji (...). Ten drugi stanowi jej deformację czy sprzeniewierzenie. Może on (...) przyjmować formę działań oferujących korzyści materialne lub społeczne w celu pozyskania dla danego Kościoła nowych członków bądź wywarcia niestosownej presji na ludzi znajdujących się w strachu lub w potrzebie; może on nawet obejmować uciekanie się do przemocy i pranie mózgów; bardziej generalnie, nie daje się on pogodzić z poszanowaniem wolności myśli, sumienia i religii innych osób.

4.2.4. Otto-Preminger-Institut przeciwko Austrii. Wyrok Trybunału z 20 września 1994 r.

47.

Jak to Trybunał wskazał w swym wyroku w sprawie Kokkinakis przeciwko Grecji z 25 maja 1993 r., wolność myśli, sumienia i religii, która jest gwarantowana na podstawie art. 9 Konwencji, jest jedną z podwalin „demokratycznego społeczeństwa” w znaczeniu Konwencji. Jest ona – w jej wymiarze religijnym – jednym z najbardziej istotnych elementów, które określają tożsamość wyznawców oraz ich koncepcję życia.

Osoby, które decydują się na korzystanie z wolności manifestowania swojej religii, niezależnie od tego, czy czynią tak jako członkowie większości, czy też mniejszości religijnej nie mogą rozsądnie oczekiwać wykluczenia wszelkiej krytyki. Muszą one tolerować i akceptować negowanie ich uczuć religijnych przez inne osoby, a nawet propagowanie przez inne osoby doktryn wrogich ich wierze. Sposób, w jaki uczuciom religijnym i doktrynom się przeciwstawia bądź je neguje, jest jednak sprawą, która może angażować odpowiedzialność państwa, zwłaszcza jego odpowiedzialność za zapewnienie pokojowego korzystania z prawa zagwarantowanego na podstawie art. 9 wyznawcom takich uczuć i doktryn. W skrajnych przypadkach skutek szczególnych metod przeciwstawiania się czy negowania przekonań religijnych może być taki, że uniemożliwi on osobom, które przekonania te mają, korzystanie z ich wolności do ich posiadania i wyrażania.

W wyroku Kokkinakis Trybunał stwierdził w kontekście art. 9, że państwo może w sposób prawowity uznać za konieczne podjęcie środków mających na celu represjonowanie niektórych form postępowania, włączając w to rozpowszechnianie informacji i idei, ocenianych jako niedające się pogodzić z poszanowaniem wolności myśli, sumienia i religii innych osób. Poszanowanie przekonań religijnych wyznawców, jak jest ono zagwarantowane w art. 9, może być w sposób prawowity postrzegane jako naruszone przez prowokacyjne przedstawianie obiektów czci religijnej; takie zaś przedstawianie może zostać uznane za złośliwe naruszenie ducha tolerancji, który także jest koniecznym składnikiem demokratycznego społeczeństwa. Konwencja musi być odczytywana jako całość, a zatem interpretacja i stosowanie art. 10 w niniejszej sprawie musi pozostawać w harmonii z logiką Konwencji. (...)

49.

Jak to Trybunał konsekwentnie stwierdzał, wolność ekspresji stanowi jedną z istotnych podwalin demokratycznego społeczeństwa, jeden z podstawowych warunków jego postępu oraz rozwoju każdej osoby. Z zastrzeżeniem art. 10 ust. 2, znajduje ona zastosowanie nie tylko do „informacji” lub „idei”, które są korzystnie odbierane bądź uważane za nienapastliwe czy indyferentne, ale także do takich, które szokują, napadają czy godzą w państwo bądź jakąkolwiek część społeczeństwa. Takimi są wymagania owego pluralizmu, tolerancji i otwartości umysłu, bez których nie ma „demokratycznego społeczeństwa”.

Jednakże, jak to wynika z samego sformułowania art. 10 ust. 2, ktokolwiek korzysta z praw i wolności wpisanych w ust. 1 tego artykułu, przyjmuje na siebie „obowiązek” i „odpowiedzialność”. Pośród nich – w kontekście poglądów i przekonań religijnych – można w sposób prawowity włączać obowiązek unikania, na ile to tylko możliwe, wypowiedzi, które są bezpodstawnie napastliwymi w stosunku do

innych osób, a zatem takich, które są naruszeniem ich praw, które nie przyczyniają się więc do jakiegokolwiek formy debaty publicznej mogącej sprzyjać postępowi w sprawach ludzkich.

Skoro tak, co do zasady można uważać za konieczne w niektórych społeczeństwach demokratycznych nakładanie sankcji czy wręcz zapobieganie niestosownym zamachom na obiekty czci religijnej, zawsze pod warunkiem, że wszelkie nakładane „formalności”, „warunki” „ograniczenia” lub „sankcje” będą proporcjonalne w stosunku do realizowanego celu prawowitego.

50.

Podobnie jak w przypadku „moralności”, nie jest możliwe stwierdzenie w całej Europie jednolitej koncepcji znaczenia religii w społeczeństwie; nawet w tym samym kraju koncepcje takie mogą się różnić. Z tego powodu nie jest możliwym dojść do wyczerpującej definicji tego, co stanowi dopuszczalną ingerencję w korzystanie z prawa do wolności ekspresji tam, gdzie ekspresja taka skierowuje się przeciwko przekonaniom religijnym innych osób. Pewien margines oceny musi zatem być pozostawiony władzom krajowym w ocenie istnienia i zakresie konieczności tego rodzaju ingerencji.

Należy władzom margines oceny nie jest jednak nieograniczony. Idzie on ręką w rękę z nadzorem konwencyjnym, którego zakres będzie się różnił stosownie do okoliczności. W sprawach takich jak niniejsza, gdzie dochodzi do ingerencji w korzystanie z wolności gwarantowanych w art. 10 ust. 1, nadzór musi być ścisły z uwagi na znaczenie odnośnych wolności. Konieczność jakiegokolwiek ograniczenia musi zostać przekonująco ustalona. (...)

56.

Sądy austriackie, zarządzające zajęcie, a potem skonfiskowanie filmu, uznały go za stanowiący nadużywający zamach na religię rzymskokatolicką stosownie do koncepcji społeczności tyrolskiej. (...) Po obejrzeniu filmu, sądy procesowe odnotowały prowokacyjne przedstawianie Boga Ojca, Dziewicy Maryi i Jezusa Chrystusa. O treści filmu nie da się powiedzieć, jakoby nie dawała ona podstaw dla wniosków, do jakich doszły sądy austriackie.

Trybunał nie może lekceważyć faktu, że religia rzymskokatolicką jest religią przygniatającej większości Tyrolczyków. Dokonując zajęcia filmu, władze austriackie działały na rzecz zapewnienia pokoju religijnego w tym regionie oraz zapobieżenia temu, by niektórzy ludzie czuli się przedmiotem zamachu na ich uczucia religijne w sposób niedozwolony i napastliwy. (...)

4.2.5. Manoussakis przeciwko Grecji. Wyrok Trybunału z 26 września 1996 r.

47.

(...) Prawo do wolności religii, jak jest ono gwarantowane na podstawie Konwencji, wyklucza po stronie państwa jakąkolwiek kompetencję dyskrejonalną w zakresie decydowania, czy przekonania religijne bądź środki używane dla wyrażania takich przekonań mają charakter prawowity.

4.2.6. Żydowskie Stowarzyszenie Liturgiczne Cha'are Shalom Ve Tse-dek przeciwko Francji. Wyrok Trybunału z 27 czerwca 2000 r.

72.

Trybunał, podobnie jak Komisja, uważa, że organ kościelny czy religijny może jako taki korzystać na rzecz swoich wyznawców z praw gwarantowanych przez art. 9 Konwencji. (...)

73.

Trybunał przypomina następnie, że art. 9 wylicza szereg form, jakie może przybierać manifestowanie czyjejs religii, a mianowicie modlitwy, nauczanie, praktyki i obrzędy. Nie neguje się tego, że ubój rytualny – jak na to sama nazwa wskazuje – stanowi rytuał czy „obrzęd” (...), którego celem jest zabezpieczenie Żydom mięsa zwierząt ubijanych zgodnie z przepisami religijnymi, które stanowią istotny aspekt praktykowania religii żydowskiej. Skarżące stowarzyszenie zatrudnia rzeźników rytualnych oraz inspektorów *kashrut* (...), którzy ubijają zwierzęta zgodnie z jego odnośnymi przepisami oraz – podobnie – to skarżące stowarzyszenie, poświadczając mięso sprzedawane w sklepach rzeźnickich swoich członków jako koszerne *glatt*, realizuje nadzór religijny nad ubojem rytualnym.

74.

Wynika stąd, że skarżące stowarzyszenie może opierać się na art. 9 Konwencji wobec odmowy aprobaty ze strony władz francuskich, ponieważ ubój rytualny należy uważać za objęty prawem gwarantowanym przez Konwencję, a mianowicie prawem do manifestowania swojej religii w obrzędach w znaczeniu art. 9. (...)

4.2.7. Hasan i Chaush przeciwko Bułgarii. Wyrok Trybunału z 26 października 2000 r.

60.

Trybunał przypomina, że wolność myśli, sumienia i religii jest jedną z podwalin demokratycznego społeczeństwa w znaczeniu Konwencji. Nieodłączny od demokratycznego społeczeństwa pluralizm, o który ofiarnie przez wieki walczone, od niej zależy.

Aczkolwiek wolność religii w pierwszym rzędzie jest sprawą indywidualnego sumienia, implikuje ona również m.in. wolność manifestowania swojej religii, indywidualnie i prywatnie, albo wspólnie z innymi, publicznie i w kręgu osób, których wiarę się podziela. Art. 9 wlicza szereg form, jakie manifestowanie swojej religii lub przekonań może przybierać, a mianowicie modlitwy, nauczanie, praktyki i obrzędy. Art. 9 nie chroni jednak każdego aktu motywowanego czy inspirowanego przez religię lub przekonania. (...)

62.

Tam, gdzie wchodzi w grę organizacja wspólnoty religijnej, art. 9 musi być interpretowany w świetle art. 11 Konwencji, który zabezpiecza życie stowarzyszeniowe przed nieusprawiedliwioną ingerencją państwa. Widziane w takiej perspektywie, prawo wyznawcy do wolności religii ogarnia oczekiwanie, iż wspólnocie zezwoli się na niezakłócone funkcjonowanie wolne od arbitralnej ingerencji państwa. Autonomiczne istnienie wspólnot religijnych jest właśnie niezbędne dla pluralizmu w demokratycznym społeczeństwie, a zatem znajduje się w samym sercu ochrony, jaką zapewnia art. 9. Dotyczy on bezpośrednio nie tylko organizacji wspólnoty jako takiej, ale też skutecznego korzystania z prawa do wolności religii przez wszystkich aktywnych jej członków. Gdyby życie organizacyjne wspólnoty nie było chronione przez art. 9 Konwencji, wszystkie inne aspekty wolności religii jednostki podlegałyby narażeniu. (...)

78.

Trybunał uważa jednak, podobnie jak Komisja, że fakty wykazujące brak zachowania ze strony władz neutralności w wypełnianiu ich kompetencji w tej dziedzinie muszą prowadzić do wniosku, iż państwo dokonało ingerencji w wolność wyznawców do manifestowania ich religii w znaczeniu art. 9 Konwencji. Przypomina on, że tylko poza skrajnie wyjątkowymi przypadkami prawo do wolności religii, jak jest ono gwarantowane na podstawie Konwencji, wyklucza jakąkolwiek kompetencję dyskrecyjną po stronie państwa w zakresie rozstrzygania, czy przekonania religijne bądź środki używane do wyrażania takich przekonań mają prawowity charakter. Działanie państwa wspierające jednego przywódcę podzielonej wspólnoty religijnej bądź podejmowane w celu zmuszenia wspólnoty do zjednoczenia się pod pojedynczym przywództwem, wbrew jej własnej woli, również może stanowić ingerencję w wolność religii. W demokratycznych społeczeństwach państwo nie potrzebuje podejmowania środków zapewniających, by wspólnoty religijne pozostawały pod zjednoczonym przywództwem. (...)

85.

(...) Trybunał już stwierdził, że akty te oraz późniejsza odmowa ze strony Rady Ministrów uznania przywództwa p. Hasana miały za skutek arbitralne faworyzowanie jednej frakcji podzielonej wspólnoty religijnej. (...)

Trybunał zatem stwierdza, że ingerencja w wewnętrzną organizację wspólnoty muzułmańskiej oraz w wolność religii skarżących nie była „przewidziana przez prawo”, a to na tej podstawie, że była ona arbitralna i opierała się na przepisach prawnych, które dopuszczały niczym nie ograniczoną kompetencję dyskrecyjną i nie odpowiadały wymaganym standardom jasności i przewidywalności. (...)

PROF. DR HAB. TADEUSZ JASUDOWICZ